

KLESTENITZ TIBOR

A KATOLIKUS SAJTÓMOZGALOM MAGYARORSZÁGON 1896–1932.

Complex, Budapest, 2013. 352 p.

Klestenitz Tibor, aki a fiatal történészgeneráció egyik tehetséges képviselője, kutatásai során főként az egyháztörténet és a média (elsősorban a nyomtatott sajtó) kapcsolatát vizsgálja. Könyve az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 2011-ben megvédett doktori disszertációjára épül. Ebben az 1896 és 1932 közötti időszakra vonatkozóan mutatja be – kronológiai rendben – a katolikus sajtómozgalom történetét. A rendelkezésre álló levéltári forrásokon kívül jelentős mennyiségű cikkre támaszkodva dolgozta fel ezt a témát. Kutatási eredményeit, ahol ez indokolt, a releváns szakirodalom állításaival összekapcsolva ismerhetjük meg. A kötet mellékletében igen hasznos táblázatok találhatóak, azonban valamivel könnyebb lenne a használatuk, ha a szövegben lennének rájuk hivatkozásuk.

A bevezetésben, mielőtt áttekinti a téma forrásait, szakirodalmát és elméleti kontextusát, Klestenitz Tibor megállapítja, hogy „[a] magyar katolikus sajtó története [...] nem tartozik a népszerű kutatási területek közé. A kérdést a szakirodalom általában egyéb témákkal összefüggésben, kis terjedelemben elemzi” (17). Ez tekinthető a témaválasztás okának. E könyv szerzője nem csak egy hagyományos sajtótörténeti munka megírására törekedett, mert társadalomtörténeti szempontokat ugyanúgy vizsgál, mint az egyháztörténet tekintetében lényeges kérdéseket, így például a katolikus egyesületek szerepét.

„A modernitás kihívásaira a XIX. század folyamán a felekezetek önmaguk újjászervezésével, ellenkultúra és ellentársadalmak kiépítésével reagáltak” – összegezi a 19. század második felében végbement tendenciát a fiatal történész (21). A nemzetközi kontextus bemutatására hangsúlyt fektető szerző kitér arra, hogy XIII. Leó pápa már törekedett – ezzel összefüggésben – a sajtó alkalmazására is. Magyarországon azonban ennek az 1870-es évek végén még nem volt érdemi hatása. Az 1890-es évek első felében változott meg a helyzet. Ekkora datálható – az egyházpolitikai küzdelemhez kapcsolódóan – a magyar katolikus sajtómozgalom kezdete. Onnantól kezdve a katolikus egyházon belül különféle nézetek, álláspontok és elképzelések fogalmazódtak meg arról, hogyan is kellene a sajtót az egyház céljaira használni, milyen legyen a katolikus sajtó, illetve a katolikusok milyen módon viszonyuljanak a nyomtatott sajtóhoz. A katolikusok a saját pozíciójuk erősítése szempontjából vetették fel ezeket a kérdéseket. A céljuk tehát ugyanaz volt, azonban ezt nem azonos módon kívánták elérni, így egységes fellépésre nem került sor. A szerző kiegyensúlyozott elemzésében ismerhetjük meg a sajtómozgalom történetének főbb szereplőit, alakítóit, azokat a tényezőket, amelyek hatottak rájuk, amelyeket nem kerülhettek meg, így például a püspöki kar álláspontját, a sajtóviszonyok változását, a politikátörténeti fordulópontokat és a katolikus egyház államhoz való viszonyát. A szerző könyvének elején jelzi is, hogy „a sajtómozgalom működését folyamatában vizsgálva tárom fel, figyelemmel követve a fenti tényezők hatásait” (8). A katolikus sajtó ügyével foglalkozó személyek és egyesületek időnként együttműködtek, máskor vitatkoztak egymással.

Az 1890-es években, annak ellenére, hogy már kezdetét vette a katolikus sajtó szerepének újraértékelése, új lapok alakultak, érdemi eredmény azonban mégsem következett be. Ennek okai közé Klestenitz Tibor az egyház és az állam közötti viszony gyors normalizálódását, a katolikus hierarchia nyilvánosságától való ódzkodását és a lapok fenntartásával kapcsolatos anyagi problémákat sorolta. A katolikus püspöki kar nem kívánt

irányító szerepet vállalni „a nagyszabású sajtófejlesztő akció megindítása” terén, így „társadalmi szervezetek vették kezükbe a szervezést” (53).

Az Országos Pázmány Egyesület volt erre az első kísérlet (1896), majd a századforduló után néhány évvel a Katolikus Sajtóegyesület szerveződött meg (1907). A megalakulásuk körülményeitől, a meghatározó reprezentánsaikon át a tevékenységüket pozitívan és negatívan befolyásoló tényezőkig tekinti át a szerző a szerepüket a katolikus sajtómozgalomban. Az alapvető problémák, amelyekre választ kellett adniuk, sőt ezek, értelemszerűen eltérő mértékben, még később is aktuálisak maradtak, a következők voltak: az újságolvasók megszólítása és megtartása, a lapok szakmai színvonalának emelése és a felmerülő költségek fedezete. A könyv vonatkozó fejezeteiben betekintést nyerhetünk abba, hogy a századforduló után hogyan gondolkoztak minderről a katolikus egyház illetékesei. A megoldási javaslat megfogalmazására nem is kellett sokat várni: egy olyan szervezetre volt szükség, amely képes a sajtó támogatásával kapcsolatos kezdeményezéseket összehangolni. A Katolikus Sajtóegyesület fő célja ez volt: „A főadat tehát kettős: a sajtó kiépítése pénz segítségével és egyúttal az olvasók nagy tömegének toborzása” – írta az egyesület főtítkára (80). A megfogalmazott törekvését a Katolikus Sajtóegyesület azonban nem tudta megfelelően megvalósítani, mivel nem volt országos szervezete. Ennek ellensúlyozására eltérő megoldási javaslatokkal állt elő. Közülük a sajtóvasárnapok emelhetők ki, amelyek lényege úgy foglalható össze, hogy a prédikációkban évente egy alkalommal a ’destruktívnak’ tekintett sajtó veszélyeivel kellett foglalkozni. A hívek aznapi adományait – a Katolikus Sajtóegyesületen keresztül – a katolikus sajtó támogatására fordították. A sajtóvasárnapok intézménye nem tekinthető sikertelennek, azonban összességében mégsem oldotta meg a problémákat. Klestenitz Tibor ennek okait is teljességre törekvően mutatja be. Összegzőként megállapítja: „A továbblépéshez ezért a sajtóügy iránt elkötelezett, országosan elterjedt mozgalomra volt szükség, az addiginál nagyobb hatás elérésére képes vezetéssel” (92).

Ezen a ponton lépett be a történetbe – nem túlzás azt állítani, hogy – a könyv ’főhőse’, Bangha Béla. „Következetes fellépésének az lett az eredménye – írja a szerző –, hogy a katolikusok és a világi közvélemény előtt egyaránt ő jelenítette meg a sajtómozgalmat, beárnyékolva az őt megelőző és a vele együtt dolgozó személyiségek hatását” (102). A jezsuiták előnyös helyzetben voltak, ugyanis a Mária Kongregációk révén országos szervezettel rendelkeztek. Ezen belül szerveződtek meg az ún. Sajtóhölgybizottságok, amelyek Bangha tevékenysége első eredményének tekinthetők. Ezek a női egyesületek újszerűek voltak, ugyanis politikai szerepet is betöltöttek, mozgósításra és agitációra törekedtek. Mindez nem volt jellemző az akkori Magyarországon. (A helyzet ezen a téren majd az első világháború után változott meg.) A hölgyek feladata előfizetők gyűjtése, a katolikus sajtó terjesztése volt, azonban ennek eredményeként érdemben nem változott a célközönség viszonyulása a katolikus lapokhoz, az érdeklődés nem emelkedett. A népszerűsítés ugyanis nem járt együtt a katolikus sajtó színvonalának emelésével. Bangha előadásokkal, cikkekkal próbálta a sajtópártolás mértékét növelni. Beszédeiben, cikkeiben összegezte a sajtóval kapcsolatos nézeteit, amelyek közül Klestenitz Tibor – önálló fejezetben – Bangha ’aszemizmusát’ emeli ki. A jezsuita szerzetes szerint ugyanis a tömegsajtó megjelenése mögött a zsidóság gazdasági és kulturális „térfoglalása” állt (110), amellyel szemben fel kell lépni. Bangha több javaslattal is előállt azért, hogy – mint 1912-ben írta –, „az emberi és polgári jogok teljes tiszteletben tartása mellett a zsidóságtól a keresztény társadalom és a keresztény kultúra lemorzsolására a jog és lehetőség megvonassék” (111).

Az első világháború időszakáról szóló fejezetben a szerző hangsúlyozza, hogy a háború alatt megnőtt a hírek iránti érdeklődés, a médiafogyasztók aránya. A sajtómozgalom tevékenységére is hatással volt ez a lényeges változás, ugyanis alkalmazkodni kellett az új körülményekhez, a hírek kibocsátásában folytatott versenyben való lemaradás veszélyekkel járhatott. Már csak azért is, mert a sajtómozgalom képviselői – Klestenitz Tibor Prohászka és Bangha véleményét ismerteti – is úgy vélték, hogy általánosságban a sajtó és különösen a ’destruktív’ sajtó túlzottan nagy befolyással rendelkezik. A háború előre haladtával – összefüggésben annak vélt és/vagy valós következményeivel – Bangha Béla és környezete hatására „a katolicizmus helyett egyre inkább a kereszténység vált hívószóvá”, úgy, hogy a kereszténység „nem vallási, hanem egyfajta kulturális-politikai közösséget” takart. Addig a katolikus sajtó önállóságát hangsúlyozták, azt tartották szükségesnek, azt követően azonban megjelentek olyan álláspontok is, amelyek „a felekezeti logika háttérbe szorítását és a »destrukcióval« szemben a keresztény felekezetek összefogását” hangsúlyozták (131). Ez egy lényeges eszmétörténeti aspektusa a katolikus sajtómozgalom történetének. Ezzel a szerző is tisztában van, így utal az 1919 után jelentős szerepet játszó ’keresztény’ és ’nemzeti’ irányzatra, annak az ’általános kereszténységgel’ kapcsolatos nézeteire. Klestenitz helytállóan állapítja meg, hogy amíg a kereszténység a katolikusok számára a vallás megújulására törekvést takarta, addig a fajvédelem és a nacionalizmus híveinek ezzel szemben a ’nemzeti újjászületést’.

Bangha az 1915-ös év végén kezdte megfogalmazni addigi munkájával kapcsolatos önkritikáját. Elképzeléseit részletesen 1917-ben fejtette ki. Ennek lényege a piaci viszonyokhoz való alkalmazkodás, a katolikus lapok színvonalának emelése volt. Megkezdődött a Központi Sajtóvállalat megalapításának előkészítése. Csernoch János 1917. december végén támogatásáról biztosította a kezdeményezést, de megfogalmazta a fenntartásait is. A KSV mellett egyértelmű, nyilvános kiállásra tehát a primás – kényes helyzetéből következően – akkor sem vállalkozott. Az azt követő részvényjegyzési kampányt is kifejező idézetekkel, érdekes részletekkel mutatja be a szerző, nem feledkezve meg a katolikus egyházon belüli és kívüli kritikus hangokról sem. A Bangha Béla által kezdeményezett sajtómozgalommal kapcsolatos különféle nézetek, elképzelések bemutatása a könyv egészét jellemzi, nemcsak ezt a részét, így a szerző összetetten, a köztörténetbe illesztve, a felekezeti és politikai alapokon álló vitákon keresztül mutatja be témáját. E tényezők közül a világháború sem hiányzik, ami ráadásul jelentős mértékben járult hozzá a KSV megalapításához. 1918-ban azonban a KSV nem tudott megfelelni a felfokozott várakozásoknak. A helyzetet a közhangulat romlása és a társadalmi feszültségek erősödése sem javította. A tendencia az öszirózsás forradalom után, majd a Tanácsköztársaság idején tovább romlott.

A Tanácsköztársaság bukását követően azonban gyökeres változás következett be, amely igen kedvező körülményeket teremtett a közhangulat szintjén – az ún. ’destruktív’ sajtóval szemben – a KSV számára. Az 1918 előtti időszakkal ellentétben 1919 után a Tanácsköztársaság „tapasztalatai – állapítja meg a szerző – az egyházi hierarchia tagjaiban is hatékonyabban tudatosították a politikai aktivitás és a nyilvánosság szerepét” (196). A felekezeti kooperáció szempontjából is előnyös helyzet alakult ki. A ’keresztény’ jelző használata széles körben jellemzővé vált. Bangha elképzeléseivel összhangban a KSV lapjai is a ’keresztény’ összefogás szellemében jelentek meg. Azonban a felszín alatt „továbbra is az évszázados bizalmatlanság” volt a jellemző (198). A KSV lapjainak kiadását az adott helyzetben az állam is támogatta. A kedvező változások eredményeként nőtt is az érdeklődés a KSV által megjelentett lapok iránt, amelyek közül a szerző a fontosabbakat be is mutatja (munkatársaik, irányultságuk stb. alapján). Teljes sikertörténetről azonban

nem beszélhetünk. Klestenitz Tibor könyve azért is elismerést érdemel, mert nem egyoldalúan – például a KSV vezetőit és azok tevékenységét mentegelve – tárta fel az általa vizsgált témát, hanem kiegyensúlyozottságra törekedve. Így megismerjük azokat az okokat is, amelyek a ’keresztény’ együttműködést veszélyeztették. A Habsburg-dinasztiához való viszony, a legitimizmus volt az egyik konfliktusforrás. Klestenitz ezzel kapcsolatban jelzi, hogy a KSV-lapok „vitába szálltak a Horthy Miklós kormányzóvá választását előkészítő orgánumokkal” (208). Arra azonban már nem utal, hogy ezek a lapok ezzel párhuzamosan részt vettek a fővezér népszerűsítésében is. Ebből is látható, hogy elsősorban nem Horthy személyét támadták, hanem annak egyértelműsítésére törekedtek, hogy hosszabb távon az államforma kérdését másképpen kívánják megoldani. Az egyes felekezetek közötti ellentétek sem szűntek meg, ráadásul többeket zavart a ’keresztény’ jelzőnek a politikai reklám céljaira, a kurzus támogatására történő alkalmazása, mivel az egyáltalán nem járt együtt a vallásos üzenetek előtérbe kerülésével. Az utóbbi esetben a kritikai hangok alapvetően a katolikus egyház szempontjai alapján közelítették meg ezt a kérdést. A ’keresztény’ lapok 1921 tavaszán még együttműködtek a ’destruktív’ sajtóval szemben, azonban IV. Károly visszatérési kísérlete alapjaiban változtatta meg a helyzetet. 1921 nyarán ennek megfelelően sor került a KSV első irányváltására, mert megkezdődött az eltávolodás az ’általános kereszténységtől’, és előtérbe kerültek a katolikus érdekek és értékek. Rövid idő után újabb iránymódosítás történt, mivel IV. Károly második visszatérési kísérlete után Bethlen István – más lehetőség híján – szembefordult a legitimistákkal. Addig a miniszterelnöktől remélte a KSV a legitimista és a katolikus szempontok határozottabb érvényesítését. IV. Károly második visszatérési kísérlete után ezt már nem várhatták el. A KSV egyre inkább kritikusabb lett a kormánnyal szemben.

A kormánykritika erősödésével párhuzamosan a KSV közéleti, politikai szerepe meggyengült. Az 1922-es választások után így már nem lehetett az 1919 és 1921 közötti irányvonalat folytatni. Maga Csernoch János is azt az álláspontot képviselte, hogy szükséges az önálló katolikus szervezkedés. A KSV kormánnyal szembeni kritikáját azonban nem fogadta el. 1922 után ebből következően a KSV lapjai az 1918 előtti időszakhoz hasonlóan – a püspöki kar egyértelmű támogatásával nem rendelkezve – „egy mérsékelten népszerű közjogi programot hirdető politikai csoport szócsövévé váltak” (238). Az 1920-as évek közepére a KSV lapok egy részének hangvétele mérséklődött, amely már jobban illeszkedett a kormány által megfogalmazott elvárásokhoz. A szerző ezzel összefüggésben ki is emeli, hogy egyes egyházi lapokkal szemben intézkedések is napirendre kerültek. A kormánnyal való együttműködést ugyanis nem mindenki tekintette célravezetőnek. A szerző bemutatja a katolikus sajtóval kapcsolatos különböző véleményeket, így azt, hogy milyen törekvések fogalmazódtak meg az akkori katolikus lapok támogatására. A püspöki kar az 1920-as évek második feléig tudta magát távol tartani a sajtómozgalom ügyétől, ugyanis belpolitikai okokból és az állandósuló anyagi nehézségek miatt is szükségessé vált az aktívabb fellépése. A világválság magyarországi hatásai szintén indokoltá tették a sajtó alkalmazását, amellyel ellensúlyozni kívánták a szociális és politikai elégedetlenségből fakadó – veszélyesnek ítélt – véleményeket. Ez is rámutat arra, hogy a püspöki kar csak válságos helyzetekben tartotta fontosnak a nyilvánosság ilyen módon történő befolyásolását, más esetben inkább az állammal igyekezett a jó viszonyt fenntartani. Megoldásként az *Actio Catholica* és a sajtómozgalom ügyének összekapcsolása fogalmazódott meg az 1930-as évek elején.

Klestenitz Tibor könyvét mindazok haszonnal forgathatják, akik a katolikus egyháztörténet, a 19–20. századi sajtótörténet, illetve ezek kapcsolódási pontjai iránt érdeklőd-

nek. Számos kérdés kerül előtérbe a könyvben: az állam és az egyház viszonyától kezdve, a vallás és az egyházak szerepén, az ezzel kapcsolatos eltérő nézeteken át egészen a sajtóhoz való viszonyulásig. Nem pusztán bemutatásra kerülnek ezen álláspontok, hanem a reakciók is megismerhetők, így bepillantást nyerhetünk a vizsgált korszak ilyen tárgyú vitáiba. Az egyháziak és a világiak nézőpontjai ugyanúgy megjelennek e könyv hasábjain, mint az interkonfesszionális konfliktusok. A szerző nemcsak a szűkebb témájára szűkíti le a vizsgálódását, hanem azt a szükséges összefüggésekkel együtt – a nemzetközi kontextust is beleértve – mutatja be. Egy több szempontú, jól olvasható és színvonalas munkáról van szó, amely a kapcsolódó források alapos elemzésére támaszkodik.

Turbucz Dávid

AZ ÚJ UTAKAT KERESŐ KATOLIKUS
MAGYAR ÓKATOLIKUS MISSZIÓ: KUBINYI
Magyar Ókatolikus Misszió, Budapest, 2013. 52. p.

Ötvenkét oldal ökumenizmus, átfogó ismertetés egy úzotten „kereső” emberről, Kubinyi Viktor ókatolikus püspökről. Az egyszerű, letisztult formával bíró kiadvány Kubinyi arcképével a borítón, a Magyar Ókatolikus Misszió gondozásában jelent meg 2013-ban. Fotók, különös cirádák, minták és grafikák helyett a könyv gondolatiságában magától értetődő útravalót hordoz, Istennel való állandó kapcsolódásunkhoz értékes szellemi és lelki táplálékot ad. Egyház-, és felekezetefteliséget hirdető magyar lelkipásztor életpályáját tárja elénk a 20. század elejéről, amely által a mű inkább való az íróasztalunkra kézikönyv gyanánt, mint a könyvespolcra. Ne tűnjön túlzásnak, az oldalak tisztító merítkezésre adnak lehetőséget, tanít bennünket, amelynek szerkesztője Széles Tamás püspök, a kiadást vállaló misszió vezetője, s amely tanulmánykötet Kubinyi Viktor püspökké szentelésének, valamint az egyház alapításának századik, és az atya születésének száznegyvenedik évfordulójára jelent meg. A könyv további szerzői: Dr. Sasvári László, Dr. Miklós Péter egyháztörténészek és Dr. Prof. Em. Nils Bertil Persson teológus, az Apostoli Episzkopális Egyház püspöke.

Általánostól az életpálya egyéni sajátosságáig ível a spirituális kiadvány szerkesztői koncepciója, szinte a materiából közelít a lelki szövegekhez. A négy publikált dolgozaton keresztül az életrajzi adatok mellett, különös, sok esetben csak következtetésekkel felrajzolható életutat látunk magunk előtt, az ember mögött egy izgalmas személyiséget ismerhetünk meg. Negyven évesen Kubinyi ókatolikus jellegű magyar nemzeti egyház közösséget alapít. Ez már önmagában is figyelemre méltó, de hozzá kell tennünk, hogy mindez Amerikában történik, 1912-ben. Kalandos életútja telis-tele van egymásnak ellentmondó adatokkal. Homályosak a részletek, amelyekből összerakható a sorsmozaik és a lelki út, amely öt annyira érdekessé teszi számunkra.

A kiadvány címszereplője néhány évvel a kiegyezés után születik Eperjesen. Nemesi származású, I. Ferenc József császár keresztfia. A humán tudományok és Krisztus szeretete Pannonhalmára kalauzolja, majd huszonnégy évesen római katolikus pappá szentelik Kalocsán. Rövid időn belül a vallástudományok professzora, majd 1905-ben emigrál az Amerikai Egyesült Államokba. A nagy lehetőségek hazájában elsőként a magyar emigránsok lelki üdvéért tesz erőfeszítéseket missziós körútjain. Plébánosként kisebb közösségeket épít New Yorkban és New Jersey-ben, majd saját egyházat alapít és püspökké szenteli az amerikai katolikus egyház primása. Néhány hónappal később újból püspök-